

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання
мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві
деяких держав-членів НАТО*

Анотація.

В аналітичній записці досліджуються актуальні питання та особливості законодавчого регулювання мобілізаційного резерву і служби в ньому в законодавстві держав-членів НАТО. У цьому контексті, насамперед, розглядаються питання комплектування мобілізаційного резерву, перебування та проходження служби в ньому, обов'язок / право проходити службу у військовому резерві, вікові вимоги для резервістів; випадки відстрочки; тривалість служби; покарання, передбачені для осіб, які ухиляються від проходження служби у військовому резерві; особливості мобілізації при оголошенні воєнного / надзвичайного стану через призму законодавства держав-членів НАТО.

Зазначені питання проаналізовано на прикладі законодавства таких держав-членів НАТО, як: США, Велика Британія, Туреччина, Латвія, Литва, Естонія, Фінляндія, Болгарія, Хорватія.

Узагальнення щодо особливостей мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві деяких держав-членів НАТО наведено в Додатку (Табл. 1).

Вступна частина.

Термін «мобілізація» вперше був використаний у Пруссії в середині XIX сторіччя (від франц. «mobilisation» –приводити в рух (до руху)). Фактично, мобілізацією є переформатування збройних сил країни з мирного стану на воєнний. Мобілізація залежно від поставлених цілей може бути відкритою або прихованою, за масштабами – частковою чи загальною. Питання мобілізації та мобілізаційної підготовки є невід'ємною складовою забезпечення оборони для будь-якої країни. Під час мобілізації важливе значення приділяється мобілізаційному резерву як важливій складовій оборонної політики та військової справи будь-якої держави та умовам його створення і комплектування.

Принцип колективної оборони посідає центральне місце у засновницькому договорі НАТО. Він і досі є виключним і непорушним принципом, що поєднує всіх членів організації, зобов'язуючи їх захищати один одного і створюючи дух солідарності всередині Альянсу. НАТО не має незалежних військових сил, за винятком тих, які держави-члени Альянсу надають для здійснення військових операцій. Отже, коли Північноатлантична рада вирішує розпочати операцію, необхідні для її проведення збройні сили надаються державами-членами за допомогою «процесу генерування сил». Об'єднана оперативна група високої готовності (VJTF) Альянсу, створена після анексії Криму в 2014 році, виступає в якості першої лінії оборони НАТО проти ворожих сил. Серед держав-членів НАТО

ролі змінюються щорічно: до 01.01.2024 р. Сили реагування очолювала Німеччина, зараз – Велика Британія.

Досвід законодавчого забезпечення в державах-членах НАТО свідчить, що мобілізаційний резерв – це важлива частина збройних сил та інших військових формувань, що складається з осіб, які є військовозобов'язаними громадянами. При цьому всі чоловіки переважно у віці від 17 до 60 років, без обмежень за станом здоров'я, визначаються як військовозобов'язані, тобто резервісти. Жінки за бажанням також можуть набувати статусу військовозобов'язаних. Тобто мобілізаційний резерв включає військовозобов'язаних, якими комплектуються військові частини з метою поповнення некомплекту в особовому складі військових частин збройних сил, інших військових формувань після відповідної підготовки (отримання відповідної військово-облікової спеціальності).

В основі мобілізаційних ресурсів держав-членів НАТО перебуває людський ресурс – кількість населення кожної країни, яке, за необхідності, може бути мобілізованим до лав збройних сил. Мінімальний рівень мобілізаційного потенціалу для мирного часу загалом складає 0,5–1 % від загальної чисельності населення країни. У випадку оголошення стану війни або початку широкомасштабних бойових дій рівень мобілізаційного потенціалу може бути збільшено до показника 10–20 %. До категорії резервістів відносяться військовозобов'язані, які підлягають мобілізації за необхідності та які не входять до складу військовослужбовців збройних сил або інших військових формувань. Водночас наявність мобілізаційного резерву надає змогу значно зменшити військові витрати на підготовку особового складу.

У рамках реалізації спільної оборонної політики на теренах Альянсу всі держави-члени НАТО мають власний мобілізаційний резерв, регламентований чинним законодавством тієї чи іншої країни, проте для кожної країни існують особливості та специфічні риси формування і комплектування мобілізаційного резерву. Загалом у державах-членах НАТО акумульовано 2,75 млн резервістів (1,9 млн в Європі)¹. У зв'язку зі вступом у 2023 році Фінляндії до Альянсу значно збільшилася загальна чисельність військового резерву НАТО – з 1,9 млн до 2,7 млн осіб, оскільки в цій країні понад 870 тис. осіб пройшли військову підготовку, мають досвід військової справи та визнані як резервісти². У державах-членах НАТО придатними до військової служби загалом вважаються 358 млн осіб, при цьому в європейських країнах Альянсу – 222 млн осіб³. Попри розміри мобілізаційних ресурсів різних держав світу на результати мобілізації впливають такі чинники, як: демографія (статеві-вікова піраміда структури населення), загальний стан здоров'я населення країни, показники відтоку резервних кадрів, число осіб, добровільно готових воювати, тощо.

¹ Armed forces of the world. URL: <https://armedforces.eu>

² Finland's Accession to NATO: A Strategic Shift in the Region. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/finlands-accession-nato-strategic-shift-region-misiewicz-mslscm>

³ Reserve forces NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69345.htm#:~:text=NATO%20does%20not%20have%20or,Military%20Committee%20on%20these%20questions

На теренах НАТО служба в мобілізаційному резерві визначається як специфічний різновид військової служби з метою підтримання бойової готовності особового складу резервістів, стимулювання їх до постійного удосконалення своїх професійних здібностей та бойових навичок, напрацювання специфічних вмінь і є важливою складовою державної мобілізаційної політики. При цьому у випадку екзистенційної військової загрози ані стать, ані вік, навіть стан здоров'я резервістів значення не мають.

У державах-членах НАТО правове регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому регулюються законами про оборону, про військову службу, про мобілізацію або спеціальними законодавчими актами, які присвячені цій тематиці. До спільних рис мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО відносяться: контрактна форма комплектування мобілізаційного резерву; встановлення засад добровільності; використання набутого досвіду колишніх військовослужбовців; підготовка резервістів, яка мало чим відрізняється від підготовки кадрових військових (при цьому значну частину резерву становлять висококласні фахівці й досвідчені військові).

Таким чином, у державах-членах НАТО створення і розвиток системи мобілізаційного резерву проходить в умовах відмови від комплектування збройних сил за призовом на строкову службу. Контрактний спосіб комплектування найбільш залежний від наявності дієвої та ефективної системи мобілізаційного резерву, оскільки при такому способі комплектування відбувається досить повільне накопичення мобілізаційного запасу з колишніх військовослужбовців. Для збереження обороноздатності на теренах НАТО кожному члену Альянсу важливо та необхідно мати великий мобілізаційний резерв, який у випадку війни можна оперативно залучити для забезпечення оборони держави. Водночас мобілізаційний резерв у державах НАТО сприймається як фактор збільшення можливостей національної економіки тієї чи іншої країни.

Однак в умовах повномасштабної війни Російської Федерації (далі – РФ) проти України в європейські країни, які є членами Альянсу, поступово повертається феномен служби за призовом. Зокрема, Німеччина, яка скасувала призов на військову службу ще в 2011 році, розглядає можливість його повернення. У Франції з 2024 року для чоловіків і жінок призовного віку стартують обов'язкові місячні збори, на яких вони опановуватимуть базову підготовку. У 2023 році Польща розпочала кампанію із закликом до добровільної строкової військової служби, оскільки очікується, що новий вид військової служби має стати ефективним механізмом збільшення чисельності Війська Польського та нарощування його резервів.

Важливо, що механізм призову в більшості країн НАТО зберігся, що дозволяє за потреби оголосити призов без тривалих юридичних процедур.

У сучасних умовах система мобілізаційного резерву – це людський ресурс, який може бути залучено до виконання бойових завдань у збройних силах чи в інших військових формуваннях сектору оборони. В Україні у зв'язку з триваючою

військовою агресією РФ проти України, нарощуванням зусиль держави-агресора щодо подальшого захоплення та окупації територій нашої держави набуває актуальності питання щодо необхідності удосконалення механізмів проведення заходів мобілізації, зокрема формування й комплектування мобілізаційного резерву. Саме тому, виходячи з актуалізації ризиків і загроз, які провокує РФ у сучасних реаліях, на законодавчому рівні має бути переглянута й удосконалена існуюча система комплектування мобілізаційного резерву.

У зв'язку з цим, із метою посилення мобілізації та мобілізаційних заходів 7 лютого 2024 року Верховна Рада України в першому читанні ухвалила проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (реєстр. № 10449 від 30.01.2024). Завданням цього законопроекту є удосконалення процедур проведення заходів мобілізації, уточнення питань військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів тощо.

Наведене вказує на важливість вивчення та опанування кращих практик зарубіжного досвіду й особливостей правового регулювання здійснення комплектування мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО, поступового впровадження та адаптації регламентованих стандартів Альянсу в цій сфері. Таким чином, проблематика формування мобілізаційного резерву та служби в ньому через призму законодавства зарубіжних держав-членів НАТО залишається актуальною і своєчасною. З огляду на викладене, доцільно проаналізувати правове регулювання окреслених питань, звернувшись в якості прикладів до наявних особливостей національного законодавства кожної з вищеназваних держав-членів НАТО.

Основна частина.

Сполучені Штати Америки. У США мобілізаційний резерв комплектується виключно на добровільній основі та класифікується як резервний компонент Збройних сил США (Reserve components of the United States Armed Forces) – одна з трьох складових Збройних сил США, що разом із регулярними військами та Національною гвардією країни становлять єдину військову організацію. Відповідно до американського законодавства (зокрема, федерального закону «Про захист американських військовослужбовців»⁴) на добровільну військову службу зараховують придатних за станом здоров'я громадян США віком від 17 до 35 років, жінок із 18 років. Відбір кандидатів здійснюється протягом усього року спеціально підготовленими сержантами-вербувальниками в пунктах вербування, розташованих по всій території країни. Військове керівництво пропонує рекрутам широкий спектр корисних у цивільному житті спеціальностей. Незважаючи на переважно позитивні сторони добровільного принципу комплектування збройних

---

⁴ American Service-Members' Protection Act (ASPA). Title 2 of Public Law No. 107–206, H.R. 4775. URL: <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/senate-bill/1610>

сил, існує загроза, пов'язана з відсутністю великої кількості підготовленого кадрового резерву особового складу в разі ведення повномасштабних бойових дій.

Проте в США свого часу було розроблено ефективний механізм вирішення цієї проблеми завдяки федеральному закону «Про систему вибіркової військової служби» (Military Selective Service Act)⁵. Основним завданням цього закону був облік осіб, непідготовлених до військової справи на випадок кризової ситуації, якщо професійних військових буде замало. Відповідно до положень цього закону Міністерство оборони реєструвало всіх американців чоловічої статі, які досягли 18-ти річного віку, протягом 30 днів із моменту досягнення зазначеного віку. Із цією метою при Міністерстві оборони було створено Службу відбору, що здійснювала облік та реєстрацію осіб чоловічої статі, які підлягали призову на дійсну військову службу. На відповідному обліку перебували всі чоловіки країни віком від 18 до 25 років. Ухилення від постановки на облік передбачало покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до п'яти років. Цей федеральний закон був скасований у зв'язку з набуттям чинності законом «Про скасування військової служби» від 30 листопада 2021 року (Military Selective Service Repeal Act of 2021)⁶. Останнім скасовано встановлену імперативну нормативну вимогу для чоловіків віком від 18 до 25 років реєструватися в базі Служби відбору, а також визначено, що особа не підлягає штрафу у випадку відмови від такої реєстрації.

Федеральним законодавством США висуваються такі мінімальні вимоги, необхідні для вступу до військового резерву:

- бути громадянином США або іноземцем, який постійно проживає на території країни (понад 3 роки);
- мати вік від 17 до 42 років;
- за результатами медичного огляду бути приданим до проходження військової служби в резерві;
- успішно пройти тестування та отримати позитивну оцінку (кваліфікацію) за його результатами (Armed Forces Qualification Test);
- кожна галузь або конкретна спеціалізація може мати інші (додаткові) вимоги, окрім перерахованих вище.

Оскільки військова служба здійснюється на контрактній основі, а терміни, на які укладають контракти, як правило, нетривалі, то військовослужбовців, у яких завершився строк дії контракту, зараховують до мобілізаційного резерву, у зв'язку з чим всі резервісти мають певний військовий досвід. Загалом, усі військовослужбовці армії США підписують початковий восьмирічний контракт на службу після вступу до лав Збройних сил. Іноді в контракті вказується, що частину військової служби солдат, сержант або офіцер будуть проходити в регулярних військах – так званій активній компоненті (АС) протягом двох, трьох або чотирьох

---

⁵ Military Selective Service Act. 30.06.1967. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title50/chapter49&edition=prelim>

⁶ H.R.6091 - Military Selective Service Repeal Act of 2021. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/6091>

років, а згодом фіксуються зобов'язання щодо проходження служби саме в мобілізаційному резерві. Резервні сили США – це не просто кадри, бо за військовими частинами закріплено їх штатне озброєння, яке мало відрізняється за класом від озброєння діючої армії або взагалі не має жодних відмінностей. У США кожного резервіста приписано до його військової частини, і в її складі він проходить перепідготовку.

Підготовка резервістів також мало чим відрізняється від підготовки кадрових військових, а значну частину резерву становлять висококласні фахівці. Вони мають прослужити у військовому формуванні щонайменше 39 днів щороку. Однак на практиці тривалість військової служби в резерві значно перевищує визначені норми й може дорівнювати 120–180 днів на рік із перервами. Зазвичай особовий склад, який служить набагато більше за норму, проходить службу в спеціалізованих бойових підрозділах, де потрібна висока виучка та постійне підтримання навичок (пілоти й персонал Повітряних сил, Сили спеціальних операцій), або тих підрозділах, які відряджають у «гарячі точки» світу в рамках миротворчих чи спеціальних операцій. Під час служби резервісти отримують грошове забезпечення, мають ті самі пільги, що й особовий склад регулярних військ. Для підтримання бойової та мобілізаційної готовності резервних формувань на належному рівні існує особлива категорія військовослужбовців – постійний склад організованого мобілізаційного резерву.

На відміну від солдатів дійсної служби, військовослужбовці резервного компоненту переважно виконують обов'язки неповний робочий день. Коли військовослужбовці резерву не перебувають на дійсній службі, вони зазвичай проходять службу та навчання одні вихідні на місяць, під час військового збору (Battle Assembly), а також протягом двох безперервних тижнів протягом року – річні збори (Annual Training, AT). Усі військовозобов'язані резерву армії США підлягають мобілізації протягом усього строку їх призову. Військовослужбовці після завершення частини контракту перебування на військовій службі за їх бажанням автоматично переводяться до резерву з метою виконання решти своїх статутних зобов'язань.

У липні 2023 року Президент США Джо Байден зобов'язав Пентагон направити три тисячі резервних військових сил до Європи на тлі війни РФ проти України. Згідно з указом Президента США резервісти братимуть участь в операції «Атлантична рішучість»⁷ – постійному ротаційному розгортанні військ, яке зміцнює НАТО і його східний фланг. Операція «Атлантична рішучість» – це комплексний захід, який проводиться на випадок настання надзвичайних ситуацій, що надає резервістам такі ж переваги, як і військовослужбовцям дійсної військової служби. У рамках цієї операції американські резервні війська дислокуються в Європі з 2014 року, співпрацюючи із союзниками та партнерами в цьому регіоні.

---

⁷ Ordering the Selected Reserve and Certain Members of the Individual Ready Reserve of the Armed Forces to Active Duty. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2023/07/13/ordering-the-selected-reserve-and-certain-members-of-the-individual-ready-reserve-of-the-armed-forces-to-active-duty/>

Переважна сфера діяльності військовослужбовців резервного компоненту в Європі – це логістика, матеріально-технічне забезпечення, надання медичних послуг, оскільки такі види діяльності резервісти виконують частіше, ніж військовослужбовці на активній військовій службі. Резервні компоненти збройних сил США є достатньо мобільними, навчені та готові до оперативного переміщення у глобальних вимірах та в особливих умовах через години, дні чи тижні, за потреби.

Питання дисциплінарної відповідальності в США регулюються положеннями Уніфікованого кодексу військової юстиції (UCMJ)⁸, який було схвалено ще в 1951 році. Цей Кодекс є основою військового права в США та водночас виступає складовою частиною Закону «Про повноваження у сфері національної оборони» (National Defense Authorization Act)⁹. Зазначений кодекс містить статті, в яких перераховуються різноманітні правопорушення, у тому числі й дисциплінарні. Задля охоплення всіх правопорушень диспозиція статті 134 «Загальної статті» Кодексу визначає в якості узагальненого правопорушення «усі безладдя та нехтування, які порушують порядок і дисципліну в Збройних силах, будь-яку девіантну поведінку, спрямовану на дискредитацію Збройних сил, у тому числі й ухилення від виконання військового обов'язку».

Таким чином, Уніфікований кодекс військової юстиції виступає основним документом, що регулює всі основні питання, пов'язані з накладанням заходів кримінальної або дисциплінарної відповідальності на військовослужбовців. Особа, яка ухиляється або відмовляється від реєстрації чи служби в збройних силах або яка свідомо радить, допомагає іншій людині або підбурює її відмовитися або ухилитися від реєстрації або служби в збройних силах, карається позбавленням волі на строк не більше ніж п'ять років або штрафом у розмірі не більше 10 000 доларів США. У випадку, якщо ухилення від призову (мобілізації) на військову службу в США призвело до тяжких наслідків, то винна особа може бути покарана штрафом до 250 тис. доларів США. Підробка документів, які надають підстави для уникнення призову (мобілізації), карається ув'язненням на строк до п'яти років або штрафом не більше 10 000 доларів США, або одночасним поєднанням двох вказаних видів покарання¹⁰. Окрім основного покарання, особа, яка ухиляється від призову або мобілізації, може бути піддана додатковому покаранню у виді встановлення заборони (відмови) отримання водійського посвідчення та надання низки інших пільг від держави (залежно від штату), наприклад, це може бути заборона на вступ на державну службу або на отримання соціальних виплат і допомог. Станом на 1 січня 2024 року загальна чисельність армії США складає 1,4 млн осіб, а мобілізаційний ресурс оцінюється в 56 млн осіб¹¹.

---

⁸ The Uniform Code of Military Justice (UCMJ) URL: <https://www.military.com/join-armed-forces/the-uniform-code-of-military-justice-ucmj.html>

⁹ National Defense Authorization Act (NDAA) URL: https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/fy2024_ndaa_executive_summary.pdf

¹⁰ 50 U.S. Code § 3811 - Offenses and penalties. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/3811>

¹¹ Joining the Military as a Reservist: Eligibility, Obligation and Benefits. URL: <https://www.militaryonesource.mil/transition-retirement/national-guard-reserves/joining-the-military-reserves/>

Велика Британія. У рамках проведення військової реформи Велика Британія планує значно зменшити кількість Збройних сил та анонсувала створення потужного армійського мобілізаційного резерву. Граничний вік перебування в мобілізаційному резерві британської армії з 2015 року було підвищено із 43 років до 52 років у зв'язку із загальною тенденцією демографічного старіння нації. За результатами реформи чисельність британських військових складатиме лише 73 тис. осіб. За задумом Міністерства оборони Великої Британії, протягом 2024 року десятки тисяч військовослужбовців перейдуть до резерву з метою формування підрозділу першого реагування на загрози країнам-членам НАТО. Станом на 1 січня 2024 року загальна чисельність військовослужбовців британської армії оцінюється у 231 тис. осіб, із них 194 тис. є дійсними, а 37 тис. складають резервісти¹². При цьому військові резерву також можуть залучатися для виконання закордонних військових місій та операцій.

22 травня 1996 року набув чинності Закон «Про резервні сили» (The Reserve Forces Act)¹³, який визначає умови, порядок та особливості проходження служби у лавах армійського (мобілізаційного) резерву. Нормативно визначено, що армійський резерв Великої Британії – добровільний резервний контингент активної служби та інтегрований компонент британської армії, який складається із трьох видів основних підрозділів: національного рівня, регіонального рівня і так званих спонсорованих. Усього налічується – 236 підрозділів армійського резерву, дислокованих у 206 містах країни. Підрозділів першого рівня (національного) – лише 14, вони більш спеціалізовані, ніж регіональні. Посади в них адресовані кандидатам, які мають відповідний досвід і кваліфікацію у громадянському житті за такими напрямками: зв'язок, медицина, інженерні науки, управління персоналом, логістика тощо. Обов'язковий термін навчання становить як мінімум 19 днів. Недоліком служби в цих підрозділах є те, що «територіалам» доводиться подорожувати на значну відстань до своїх військових частин. Водночас усі витрати на відрядження відшкодовуються, а кількість навчань протягом року менша, ніж в інших підрозділах. Підрозділи регіонального рівня (їх налічується 222) розосереджені по всій країні і мають різну спеціалізацію: піхотні, технічні, логістичні, зв'язку тощо. Більшість із них не потребують спеціальних навичок. Обов'язковий термін навчання становить як мінімум 27 днів. Особи, які висловили бажання проходити службу в армійському резерві, продовжують працювати за своїми цивільними спеціальностями, але в рамках завдань, поставлених перед резервом. Близько 2 тисяч таких резервістів свого часу служили в Іраку та Афганістані.

Для добровольців, які хочуть долучитися до армійського резерву, існує спеціальний вебсайт (<http://www.armyjobs.mod.uk>)¹⁴. На ньому викладені базові

---

¹² Там само.

¹³ Reserve Forces Act 1996. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/contents>

¹⁴ Armed Forces Job Opportunities. URL: <http://www.armyjobs.mod.uk>

вимоги до кандидатів: вік від 17 до 52 років; громадянство Великої Британії, Ірландії чи однієї з держав Британської Співдружності; 5-річний ценз проживання у країні на момент подачі заяви про прийом до армійського корпусу. Якщо кандидат відповідає цим вимогам, він повинен звернутися до Військового бюро інформації і кар'єри, яке є першим етапом на шляху до служби в армійському резерві, і пройти там співбесіду з одним із професійних радників стосовно всіх аспектів цієї служби. Потім доброволець має зробити наступні кроки. По-перше, вибрати вид підрозділу (найпростіше можна потрапити до підрозділів регіонального рівня, які набирають особовий склад із місцевих жителів). По-друге, установити контакт із вибраним підрозділом і домовитися про його відвідання для вивчення умов і прийняття остаточного рішення про вступ на службу. По-третє, отримати запрошення на кваліфікаційну співбесіду. Якщо доброволець вибирає підрозділ національного рівня, то йому доведеться пройти співбесіду вже під час відвідання підрозділу. По-четверте, кандидату необхідно пройти фізичні та психологічні тести. У разі їх успішного виконання особа вважається формально прийнятою до армійського корпусу та може розпочати базову підготовку. Кандидати на офіцерські посади, крім зазначеного, повинні мати вищу освіту і пройти низку тестів на професійну придатність і вміння керувати підлеглими. У разі отримання позитивної оцінки такі кандидати проходять курс підготовки в навчальному центрі або в Королівській військовій академії у Сандхерсті, який складається з декількох модулів і загалом триває 59 днів.

Спеціалізована підготовка для тих, хто вже зарахований на службу до армійського корпусу, зазвичай триває близько року. У підрозділах регіонального рівня вона проходить у вихідні в самому підрозділі або в одному з багатьох міжрегіональних навчальних центрів. Для бійців підрозділів національного рівня ця підготовка проводиться на подібних засадах на базі підрозділів регіонального рівня або на централізованих курсах. У ході базової підготовки «територіали» вивчають статuti, військову термінологію, основи тактики, штатне озброєння, правила першої допомоги, картографію. Підготовка завершується табірними зборами при одному з армійських навчальних центрів та проходженням серії випускних тестів. Після цього боєць армійського корпусу відбуває в розпорядження свого підрозділу, де й проходить службу згідно з визначеними обов'язками. За участь у навчаннях «територіали» отримують грошову винагороду, яка розраховується на основі річного грошового забезпечення солдата регулярної армії з тією ж спеціальністю, військовим званням та досвідом. Якщо боєць армійського корпусу бере участь у зарубіжних місіях та операціях, він отримує доплату за різницю з його цивільною заробітною платою (якщо вона є) і право на оплачувану відпустку при поверненні. Крім фінансових переваг, армійський корпус пропонує «територіалам» додаткові бонуси: екскурсії, заняття спортом або товариські заходи (вечірки для друзів і рідних). Екскурсії організуються в навчальних центрах як за кордоном, так і у Великій Британії, зазвичай у рамках відпочинку за результатами завершення циклу навчального процесу. Вони фінансуються різними спортивними товариствами

армійського корпусу, і «територіали» мають можливість отримати додаткові професійні кваліфікації, наприклад, із дайвінгу, стрибків із парашутом чи альпінізму. Наступним бонусом є можливість займатися індивідуальними чи командними видами спорту (футбол, волейбол, регбі). Кожний підрозділ армійського корпусу має власних інструкторів із фізичного виховання, які допомагають «територіалам» вибрати та розвивати свої спортивні уподобання та преференції.

Таким чином, армійці-резервісти Великої Британії проходять службу у вільний від навчання (роботи) час, отримують грошове забезпечення, поєднуючи виконання військових обов'язків і повсякденне життя. Для збільшення чисельності армійського резерву, окрім грошового стимулювання, британське оборонне керівництво пропонує встановлення та надання низки соціальних пільг. Так, мобілізований резервіст отримує грошове забезпечення нарівні з військовослужбовцями регулярної армії. Якщо його цивільна зарплата була вищою, він має право подати відповідне звернення щодо отримання виплати компенсаційної різниці. Крім того, компенсуються витрати на соціальне страхування, оплату навчання дітей і оренду житла, якщо це здійснював роботодавець. При цьому резервіст не може отримувати більше 548 фунтів на день (приблизно 200 тис. фунтів на рік)¹⁵.

Законами «Про збройні сили»¹⁶ та «Про призначення покарання»¹⁷ урегульовані питання відповідальності за ухилення від призову (мобілізації). Покарання передбачає штраф або позбавлення волі на строк до двох років чи поєднання обох видів.

Туреччина. Збройні сили Туреччини (тур. – Türk Silahlı Kuvvetleri) налічують 425 тис. осіб¹⁸. Відповідно до світового рейтингу армія Туреччини є другою за потенціалом серед країн НАТО та десятою у світі¹⁹. За оцінками експертів, турецька армія є однією з найбільш підготовлених у світі, вона активно впроваджує стандарти НАТО. В активному резерві перебувають 378 тис. осіб, а загальний мобілізаційний потенціал Туреччини оцінюється у 8,5 млн підготовлених солдат та офіцерів²⁰. Понад 75 % турецької армії складають особи, призвані на строкову військову службу (325 тис.)²¹. Таким чином, турецька армія не є контрактною, а формується виключно за призовом на дійсну військову службу. Останнім часом у політикумі цієї країни обговорюється питання про необхідність запровадження контрактної основи проходження військової служби.

Із 1 січня 2014 року строк обов'язкової служби за призовом у всіх родах військ Туреччини складає 12 календарних місяців, а з 2020 року для випускників

---

¹⁵ The British Army Jobs and Recruitment. URL: <https://jobs.army.mod.uk/how-to-join/>

¹⁶ Armed Forces Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/part/8/chapter/4>

¹⁷ Sentencing Act 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/17/contents/enacted>

¹⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri. URL: <https://www.tsk.tr/>

¹⁹ 2024 Military Strength Ranking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>

²⁰ Personel Seferberlik Tatbikatları. URL: <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/personel-seferberlik-tatbikatlari>

²¹ Там само.

вищих навчальних закладів строк військової служби дорівнює лише 6 місяців²². Військова служба є різновидом державної служби і є конституційним обов'язком кожного громадянина Туреччини відповідно до статті 72 Конституції²³, у зв'язку з чим кожен громадянин чоловічої статі має зобов'язання проходити військову службу.

Це положення дублюється і Законом Туреччини «Про військову службу»²⁴: «кожен громадянин Турецької Республіки чоловічої статі зобов'язаний проходити військову службу відповідно до цього закону». Особи, які пізніше отримали турецьке громадянство, проходять військову службу як громадяни Туреччини відповідно до їхнього віку та рівня освіти на дату натуралізації. Особи можуть підтвердити, що вони проходили військову службу в країнах, з яких вони прибули. Сержанти і рядові запасу, призвані у зв'язку із загальною мобілізацією, зобов'язані не пізніше шести годин із часу оголошення мобілізації в населених пунктах, де вони знаходяться, відвідати центри мобілізації відповідно до дистанції віддаленості їхніх сіл, селищ, міст до галузевого центру.

Стаття 62 встановлює, що сержанти і рядові запасу, які заявляють про зміну свого стану здоров'я в мирний час або під час мобілізації, повинні підтвердити свій стан довідкою про стан здоров'я, отриманою від офіційного закладу охорони здоров'я, до якого вони будуть направлені військовими підрозділами. Стаття 86 встановлює, що у випадку ухилення від проходження служби (мобілізації) винна особа карається штрафом. У випадку дезертирства, шахрайства, які пов'язані із призовом на військову службу (мобілізацією), якщо такі дії призвели до тяжких наслідків – діяння карається позбавленням волі на строк до трьох років.

Профільним законодавчим актом у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки є Закон «Про національні оборонні зобов'язання»²⁵, згідно з яким кожна особа чоловічої або жіночої статі зобов'язана виконувати всі накази та розпорядження під час мобілізації або оголошення стану війни, а також під час мобілізаційної підготовки та військових зборів, у випадку настання кризових явищ, навіть коли ці стани ще не оголошені, але виникла критична ситуація, яка може вимагати запровадження правового режиму воєнного стану. Задекларовано, що обов'язок національної оборони виконується пропорційно наявним людським можливостям і наявним ресурсам. Облік та призов військовозобов'язаних на дійсну військову службу, а також проведення мобілізаційних заходів відносяться до повноважень територіальних військово-мобілізаційних управлінь та відділів. Під час воєнного стану до лав Збройних сил Турецької Республіки можуть бути призвані чоловіки у віці від 16 до 60 років і жінки у віці від 20 до 46 років, які здатні тримати зброю в руках. Не підлягають призову на дійсну військову службу жінки

²² Askerlik suresi resmen 12 ay oldu. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/askerlik-suresi-resmen-12-ay-oldu/209186>

²³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. URL: <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>

²⁴ Askerlik Kanunu № 1111 21/6/1927. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1111&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>

²⁵ Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu. № 3634 07.06.1939. URL: <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/milli-mudafaa-mukellefiyeti-kanunu-3634>

віком до 20 років та старше 46 років, інваліди й особи з вадами здоров'я та які мають дітей, які потребують догляду, а також вагітні жінки. Особи чоловічої статі, які отримали офіцерські звання, мають відслужити мінімум 15 років.

Стаття 8 цього закону встановлює, що в кожній провінції та окружному центрі на випадок запровадження військового стану утворюється комісія з питань національної оборони під головуванням начальника військового відділу, а в місцевостях, де немає військового відділу, муніципалітетом обирається комендант із числа високопосадовців місцевої жандармерії. Якщо в населеному пункті відсутня комісія з питань національної оборони або якщо є необхідність термінового виконання зобов'язання і немає можливості звернутися до комісії в установленому порядку, зобов'язання може бути виконано безпосередньо службовими військовими особами. У рамках своїх повноважень члени комісії з питань національної оборони організують та проводять мобілізаційні заходи, здійснюють облік військовозобов'язаних, визначають кількість придатних у певному населеному пункті або місцевості до військової служби під час правового режиму воєнного стану, формують списки резервістів.

Закон «Про мобілізацію та воєнний стан»²⁶ визначає зобов'язання щодо принципів та умов реалізації нормативних положень стосовно мобілізації і війни, встановлює процедурні питання швидкого й ефективного переведення всієї влади та ресурсів держави зі стану миру до стану мобілізації і війни. Стаття 3 цього Закону регламентує, що під час мобілізації здійснюються всі заходи, пов'язані з підготовкою, збором, організацією та використанням усіх сил і засобів держави. Така ситуація передбачає часткове або повне обмеження прав і свобод, установлених законодавством. Загальна мобілізація являє собою мобілізацію, яка проводиться по всій країні з метою протидії воєнній загрози та передбачає використання всіх доступних сил і ресурсів. Часткова мобілізація є мобілізацією, яка реалізується в одному або кількох регіонах країни і не потребує використання всіх доступних сил і ресурсів. Статус мобілізації триває з певного встановленого дня та години, коли розпочато мобілізаційну діяльність, до дня її скасування. Законодавчо встановлено, що війна являє собою збройну боротьбу, яка вимагає використання всіх матеріальних та нематеріальних сил, засобів і ресурсів держави, особливо військової сили, без будь-яких обмежень, щоб забезпечити виживання держави, забезпечити її національні інтереси та досягти військових цілей. Стан війни являє собою ситуацію, в якій права та свободи частково або повністю обмежені законом від моменту прийняття рішення про оголошення стану війни до оголошення про скасування такого стану.

Стаття 9 встановлює, що всі фізичні особи, державні та приватні установи й організації зобов'язані виконувати обов'язки, покладені на них у сфері мобілізації та військової підготовки згідно із законодавством Турецької Республіки, указами

---

²⁶ Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu № 2941 08.11.1983. URL: <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/seferberlik-ve-savas-hali-kanunu-2941-1>

Президента, також вони мають надавати всі види інформації, яку запитують цивільні й військові органи влади. Інформація, отримана таким чином, не може бути використана для інших цілей, крім мобілізації та планування війни.

Згідно зі статтею 14 рішення про оголошення війни ухвалюють Великі національні збори Туреччини. Якщо країна зазнає раптового збройного нападу, коли Великі національні збори перебувають у відпустці, і тому негайного рішення про застосування збройної сили не уникнути, Президент країни самостійно також може прийняти рішення про застосування турецьких Збройних сил. Стаття 18 регламентує, що особи, які діють всупереч рішенням і заходам, що мають бути вжиті відповідно до положень цього закону, каратимуться позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років і штрафом у розмірі не менше п'ятдесяти тисяч лір, якщо їхні дії не становлять окремого злочину. У випадку встановлення обставин окремого військового або суміжного злочину застосовується більш суворе покарання. Особи, які виявляться недбалими або буде встановлено, що вони зловживають виконанням рішень і заходів, які необхідно було вжити під час воєнного стану, караються позбавленням волі на строк понад п'ять років. Протиправне діяння, вчинене в умовах мобілізації, визнається тяжким злочином, а якщо воно вчинене в умовах воєнного стану – особливо тяжким, за що призначається покарання до 10 років позбавлення волі.

Закон Туреччини «Про призов на військову службу»²⁷ встановлює порядок, умови та особливості проходження військової служби. Метою цього Закону є: забезпечення процедур перевірки, виклику, переведення, відстрочки, звільнення тих, хто має бути призваним на строкову військову службу, а також встановлення процедур із метою покарання винних осіб; установа періодів резервування персоналу для турецьких збройних сил; унормування процедур і статусу військового персоналу турецьких збройних сил; визначення зобов'язань та порядку дій для тих осіб, хто не підпадає під призов на дійсну військову службу, тощо. Зокрема, встановлено, що в Туреччині Збройні сили в мирний час комплектуються за призовом чоловіками у віці від 20 до 41 року. Якщо певна особа ухиляється від проходження військової служби, їй загрожує кримінальне покарання. У турецькому паспорті є відповідна графа про те, чи проходила особа військову службу в армії. При звільненні зі Збройних сил громадянин вважається військовозобов'язаним та перебуває в запасі до 45 річного віку. Солдати й сержанти строкової служби після звільнення в запас протягом календарного року перебувають у мобілізаційному резерві 1 черги, який у масштабах країни складає 38 тис. осіб. Військовозобов'язані, які перебувають у резерві (запасі), регулярно проходять перепідготовку на зборах резервістів (30–45 днів на рік) під час щорічних мобілізаційних навчань.

Стаття 5 цього Закону встановлює, що тривалість служби складає шість місяців – для унтер-офіцерів і рядового складу, і дванадцять місяців – для офіцерів запасу і старшин запасу. Таким чином, строк військової служби не може бути меншим шести календарних місяців та більше 12 місяців.

²⁷ Askeralma Kanunu № 7179 25/06/2019. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190626-1.htm>

Відповідно до закону Туреччини «Про внесення змін до закону про військову службу»²⁸ чоловіки у віці 30 років і старше можуть бути звільнені від призову на військову службу та навіть не проходити 21-денну обов'язкову базову військову підготовку за умови сплати відповідної грошової суми до державного бюджету. Так, будь-який громадянин Туреччини може бути увільнений від проходження військової служби у випадку сплати ним до державного бюджету грошової суми в розмірі понад 30 тис. турецьких лір (в еквіваленті – 1 тис. доларів США). Грошова сума за звільнення від військової служби щорічно оновлюється рішенням Міністерства оборони й публікується в офіційних виданнях країни. Наприклад, розмір сплати за звільнення від проходження військової служби за призовом у 2021 році складав 39 тис. 788 турецьких лір.

Станом на 1 березня 2024 року офіційний курс складає 30 турецьких лір за \$1²⁹. Загальний розмір щорічних надходжень до державного бюджету за рахунок таких виплат складає 700–800 млн турецьких лір, що сприяє поповненню бюджету міністерства національної оборони на суму понад 30 млн доларів США щорічно. Особи, які сплатили відповідну суму, можуть направлятися на роботи до державних підприємств або підприємств вітчизняного ВПК в якості альтернативної заміни проходження військової служби за призовом.

Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть отримати відстрочку від призову на дійсну військову службу до 29-річного віку, а аспіранти, науковці, спортсмени – до 35 років. Бажаючі завершити навчання, зокрема учні шкіл, можуть отримати відстрочку до досягнення ними 22-річного віку. Особам, які навчаються в технікумах або професійних училищах, надається відстрочка до 25-річного віку.

Громадяни Туреччини, які перебувають в еміграції, можуть отримати звільнення від проходження військової служби. Підставою для звільнення є підтверджений факт безперервної роботи (трудового стажу) за кордоном для чоловіків у віці від 20 до 41 року протягом трьох останніх років. Однак такі особи мають все одно повернутися на територію Туреччини та пройти тритижневий курс базової військової підготовки. Після закінчення курсу необхідно заплатити до державного бюджету встановлену законодавством грошову суму. Для осіб, молодше 38 років – 5112 євро, для старших – 7668 євро. Грошові кошти від таких виплат надходять до Міністерства оборони Туреччини, що надає підстави бути звільненим від проходження строкової військової служби і не бути зарахованим до мобілізаційного резерву. Також до категорії звільнених осіб від військової служби відносяться: усі особи, які отримали громадянство Туреччини у віці 22 роки та старше; які мають підтверджені хронічні захворювання і перебувають на відповідному медичному обліку.

---

²⁸ Askerlik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun № 6252 30.11.2011. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111215-1.htm>

²⁹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. URL: <https://www.tcmb.gov.tr>

Відповідно до Директиви Турецької Республіки «Про мобілізацію та воєнний стан»³⁰ від 22.11.2005 року складання й затвердження планів мобілізації та підготовки до війни в міністерствах, державних установах і організаціях, провінціях і районах мають забезпечити їх швидку реалізацію, сприяти необхідним заходам та управлінню військовою підготовкою. Мобілізаційні плани також застосовуються у випадках часткової мобілізації або здійснення спеціального призову в мирний час. Це робиться у спосіб, який може задовольнити загальні потреби під час проведення мобілізації у майбутньому. У разі проведення мобілізації та оголошення стану війни особовий склад, який потрібно набрати, транспортні засоби, товари та необхідні резерви, які є необхідними, мають формуватися на підставі мобілізаційних планів. Плани мобілізації готуються для того, щоб забезпечити набір необхідного резервного персоналу та включають: визначення обсягів резервного персоналу; визначення поточних кадрових потреб за рахунок працівників підприємств, установ і профспілок; розподіл ресурсів відповідно до потреб і згуртованості особового складу резерву з урахуванням процедур відстрочки.

Діяльність із мобілізації охоплює такі питання: оголошення загальної мобілізації з метою покриття втрат особового складу, які виникнуть під час війни; задоволення потреб у спеціальному кваліфікованому персоналі; формування резервного персоналу та його підготовка.

Особи, які отримали приписи, мають прийти до військкомату відразу після інформування, не чекаючи іншого попередження. Ті, хто перебуває за кордоном, повинні звернутися до консульств чи посольств із метою військового обліку. Тим військовозобов'язаним, хто тимчасово перебуває поза межами свого населеного пункту, потрібно ставати на облік за місцем свого перебування. Про особу, яка ігнорує виклик, повідомляється правоохоронним органам. Хто не може знайти свою частину, звертається до найближчої військової частини чи установи, які допоможуть дістатися до дислокації своєї військової частини.

Військові частини створюють приймальні комісії для військовослужбовців резерву, де проводиться обстеження їх стану здоров'я, надається формений одяг та екіпіровка. Комісії відповідають за направлення резервістів до підпорядкованих підрозділів, до яких вони приписані. Приймальні комісії, як правило, розташовані в місці, позначеному як місце знаходження підрозділу в графіках і наказах експедиційних завдань. На вокзалах, пристанях і автовокзалах працюють групи зв'язку, які також організують прибуття резервістів до відповідних військових частин (гарнізонів). У наказах про виконання експедиційних завдань замість повної назви підрозділів пишуть лише мобілізаційні номери резервістів. Для направлення до коректних частин мобілізаційні номери частин у цьому місці повинні бути подані до приймальних комісій та контактних пунктів. Тривалість навчання резервістів у військових частинах (гарнізонах) – максимум 45 днів.

---

³⁰ Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Direktifi № 91/1434 22.11.2005. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.90500.pdf>

Латвія. У Латвії Законом про службу державної оборони³¹ відновлено обов'язкову військову службу з 01.01.2024 р. Служба державної оборони поділяється на два види: безпосередньо військову та службу цивільної оборони (альтернативну службу в установах міністерства оборони). Строк служби – 11 місяців. Добровільно пройти її можуть як чоловіки, так і жінки у віці 18–27 років.

Питання проходження військової служби регулюються Законом про військову службу (далі – Закон)³².

Згідно зі статтею 63 Закону резерв Національних Збройних Сил складається із військовослужбовців запасу та резервістів.

До військовослужбовців запасу зараховуються:

1) військовослужбовці, звільнені зі строкової служби (до набрання чинності цим Законом – військової служби та служби за контрактом), якщо вони успішно пройшли курс базової підготовки військовослужбовця на рівні індивідуальної підготовки та не виключені з військового обліку або прийняті до Національної гвардії;

2) національні гвардійці після закінчення контракту на службу в Національній гвардії, якщо вони успішно пройшли курс базової підготовки національного гвардійця на рівні індивідуальної підготовки і не досягли граничного віку перебування в резерві Національних Збройних Сил;

3) громадяни Латвії, які добровільно записалися на службу в резерві Національних Збройних Сил і успішно пройшли курс спеціальної підготовки, якщо вони не досягли граничного віку служби в резерві Національних Збройних Сил;

4) молодіжна гвардія та особи, які закінчили навчання за програмою національної оборони, успішно пройшли підготовку, необхідну для зарахування до резерву, та прийняли військову присягу;

5) випускники середніх шкіл, якщо вони не були прийняті на професійну службу або прийняті до Національної гвардії;

6) військовослужбовці, якщо вони успішно пройшли спеціальну підготовку, прийняли присягу військовослужбовця і не досягли граничного віку перебування в резерві Збройних Сил;

7) військовослужбовці служби державної оборони після завершення військової служби;

8) громадяни Латвії, які проходили військову службу за кордоном до набуття латвійського громадянства;

9) громадяни Латвії, які мають також громадянство (підданство) іншої держави і проходили військову службу за кордоном;

10) громадяни Латвії, які перебували на службі в Європейському Союзі, Організації Північноатлантичного договору, державі-члені Європейського Союзу, державі-члені Європейської асоціації вільної торгівлі, державі-члені Організації Північноатлантичного договору, Австралійському Союзі, Федеративній Республіці

³¹ Valsts aizsardzības dienesta likums. 18.04.2023 № 75. URL: <https://www.vestnesis.lv/op/2023/75.1>

³² The Military Service Law. URL: <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums>

Бразилія, Новій Зеландії, або на службі в державі, з якою Латвійська Республіка уклала договір про визнання подвійного громадянства.

Відповідно до частини третьої статті 63 Закону *до резервістів* зараховуються:

1) громадяни Латвії – чоловіки, які досягли 18-річного віку і придатні до військової служби;

2) громадяни Латвії – жінки, які досягли 18-річного віку, придатні до військової служби і висловили таке бажання;

3) громадяни Латвії після закінчення державної служби в Службі державної оборони;

4) громадяни Латвії, які до набуття громадянства Латвії проходили державну службу (альтернативну службу) з охорони держави за кордоном;

5) громадяни Латвії, які також мають громадянство (підданство) іншої держави і які проходили державну службу (альтернативну службу) з охорони держави за кордоном.

Згідно зі статтею 64 Закону *реєстрація, облік та призов* на дійсну військову службу резервістів і військовозобов'язаних здійснюється структурним підрозділом з питань обліку резерву Збройних Сил в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів.

Структурні підрозділи обліку резерву Збройних Сил для виконання визначених законом функцій мають право безоплатно запитувати та отримувати від Реєстру населення, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я та інших юридичних осіб необхідну інформацію про особу, на яку поширюється військовий облік, та безоплатно її надавати. Порядок запити та надання інформації регулюється постановами Кабінету Міністрів.

Резервісти перебувають у резерві Збройних Сил до досягнення граничного віку перебування в резерві Збройних Сил, визначеного цим Законом. Резервісти перебувають у резерві Національних Збройних Сил до досягнення 60-річного віку.

У разі мобілізації військовослужбовець запасу чи резервіст, крім осіб, зазначених у пунктах 3, 4 і 5 частини третьої статті 63 цього Закону, призивається на дійсну військову службу, якщо він або вона є військовозобов'язаними, і:

1) відповідає вимогам до стану здоров'я, визначеним Міністром оборони.

2) не був і не є державним або вільнонайманим працівником, агентом, резидентом або конспіративним квартиронаймачем СРСР, Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки або будь-якої іноземної служби безпеки, розвідки або контррозвідки;

3) не був покараний за особливо тяжкий злочин, якщо судимість не знята або не погашена.

Резервісти, зазначені в пунктах 3, 4 і 5 частини третьої статті 63 цього Закону, мобілізуються в порядку, встановленому Законом про мобілізацію, для роботи в установах, підпорядкованих Міністерству оборони.

У разі мобілізації для виконання завдань, визначених у повістці, виданій структурним підрозділом з питань обліку військовозобов'язаних Збройних Сил, резервіст зобов'язаний (стаття 65):

- 1) прибути на військові збори в місце і час, визначені в повістці;
- 2) прибувати на медичний огляд у визначені в повістці місце і час;
- 3) підтримувати та вдосконалювати бойові знання, навички й підготовку, необхідні для військово-облікової спеціальності, визначеної під час проходження строкової військової служби.

Статтею 66 Закону визначено *порядок призову резервістів на чергові та контрольні військові збори*. Так, резервіст може бути призваний на чергові або контрольні військові збори до частин Збройних Сил. Час і місце проведення військових зборів, а також кількість їх учасників визначає командувач Національних Збройних Сил.

За наказом Командувача Національних Збройних Сил заплановані контрольні військові збори може бути перенесено на інший час один раз на рік за умов невідворотних обставин, визнаних обґрунтованими.

Солдат запасу, звільнений із військової служби, може бути призваний на чергові військові збори один раз на рік строком до семи днів через п'ять років після закінчення служби.

Під час проходження військових зборів резервіст проходить військову службу, йому надається статус військовослужбовця, а час проходження зборів зараховується до його вислуги років.

Солдат запасу може бути призваний на військові збори на такий строк:

- 1) військовослужбовець офіцерського складу – загалом до дев'яти місяців, протягом року – до 60 днів;
- 2) військовослужбовець сержантського і рядового складу – загалом до шести місяців, протягом року – до 30 днів;
- 3) військовослужбовець рядового складу – загалом до шести місяців, протягом року – до 30 днів.

Інтервал між черговими військовими зборами, до яких залучаються військовослужбовці запасу, повинен становити не менше чотирьох років. У період між черговими військовими зборами резервіст може бути призваний на контрольні збори тривалістю до 10 днів як у вільний від роботи час, так і під час роботи. Цей час включається в загальний час військової підготовки.

У період між черговими військовими зборами резервіст може бути призваний на контрольні збори, що перевищують термін, зазначений у частині п'ятій цієї статті, як у вільний від роботи час, так і під час роботи, якщо резервіст і роботодавець згодні на це. Цей час включається в загальний час військової підготовки.

Питання організації військових зборів, їх матеріально-технічного забезпечення та фінансування, а також всебічного забезпечення резервіста під час проходження військових зборів встановлює Міністр оборони.

Роботодавець або навчальний заклад звільняє резервіста, призваного на військові збори на строк, зазначений у завданні, від виконання трудових (службових) обов'язків або навчання зі збереженням місця роботи (посади) або

права на продовження навчання на тих самих умовах, що й до призову на військові збори, та з дотриманням максимального строку військових зборів, зазначеного в частині третій цієї статті. Роботодавець може виплачувати працівникові винагороду за час перебування на військових зборах. Резервісту, призваному на військові збори, за кожний день проходження військових зборів виплачується компенсація за рахунок коштів державного бюджету, передбачених для Міністерства оборони. Розмір компенсації та порядок її виплати визначаються Кабінетом Міністрів. До резервіста під час проходження військових зборів застосовуються частини перша, друга і четверта статті 21 Закону «Про оплату праці посадових осіб і працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування».

Резервісту, призваному на військові збори, відшкодовуються транспортні витрати, пов'язані з проїздом його особистим або громадським транспортом від заявленого місця проживання до місця виконання службових обов'язків, зазначеного в повістці, і назад, а також до місця перевірки стану здоров'я і назад. Витрати на користування таксі не відшкодовуються. Умови, порядок і розмір виплати компенсації транспортних витрат військовослужбовцю запасу встановлює Кабінет Міністрів.

Якщо у призваного на військові збори резервіста під час проходження зборів настала тимчасова непрацездатність і йому видано листок непрацездатності, він звільняється від участі у військових зборах на період непрацездатності, а виплата компенсації, зазначеної в частині сьомій цієї статті, призупиняється. У разі невиконання роботодавцем допомоги по тимчасовій непрацездатності за період тимчасової непрацездатності, що припадає на період проходження військових зборів, або невиконання допомоги по тимчасовій непрацездатності резервісту за період дії листка непрацездатності за формою Б, що припадає на період проходження військових зборів, компенсація за час тимчасової непрацездатності виплачується резервісту за рахунок коштів державного бюджету, передбачених для Міністерства оборони. Розмір компенсації лікарняних не може перевищувати розміру компенсації, визначеного цим законом. Розмір компенсації за лікарняні та порядок її виплати встановлює Кабінет Міністрів.

Резервіст не може бути призваний на чергові або контрольні збори:

- 1) за станом здоров'я;
- 2) якщо резервіст є єдиним годувальником членів сім'ї, які перебувають на його утриманні, або на його утриманні перебуває щонайменше двоє дітей дошкільного віку;
- 3) якщо резервіст є підозрюваним або обвинуваченим у кримінальному провадженні за вчинення умисного кримінального правопорушення, був покараний за вчинення умисного кримінального правопорушення незалежно від погашення або зняття судимості, вчинив умисне кримінальне правопорушення, але був звільнений від покарання, або кримінальне провадження за вчинення умисного кримінального правопорушення, розпочате стосовно резервіста, було закрито з інших підстав, ніж звільнення від покарання; або

4) якщо резервіст проходить службу в установах системи Міністерства внутрішніх справ або Адміністрації виконання покарань;

5) якщо призов резервіста на навчання не відповідає інтересам національної безпеки за висновком Служби військової розвідки та безпеки.

Статтею 66-1 Закону визначено порядок залучення резервістів до чергових та перевірочних зборів після проходження цивільної служби державної оборони.

Так, резервісти можуть бути призвані на строкові або тренувальні збори служби державної оборони в органах і установах, підпорядкованих Міністерству оборони. Час, місце та кількість учасників таких зборів визначає Міністр оборони. При цьому за вмотивованою і обгрунтованою заявою резервіста участь його у навчальних зборах може бути перенесена.

Резервісти призиваються на такі збори через п'ять років після проходження цивільної служби державної оборони. Збори можуть тривати до півроку. Під час зборів резервіст виконує обов'язки службовця служби державної оборони і цей час зараховується йому у вислугу років. Інтервал між поточними навчальними зборами, до яких залучається резервіст, не може бути меншим, ніж чотири роки.

Роботодавець або навчальний заклад зобов'язаний протягом строку, зазначеного у відрядженні, звільнити резервіста, призваного для проходження навчальних (тренувальних) зборів, від виконання службових обов'язків або навчання, зберігаючи за ним місце роботи або право продовжувати навчання на тих самих умовах, що й до його призову на збори.

Під час зборів до резервістів застосовується стаття 37 Закону «Про оплату праці посадових осіб і працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування». Резервісту, призваному на навчання, відшкодовуються транспортні витрати, пов'язані з проїздом особистим або громадським транспортом від заявленого місця проживання до місця виконання обов'язків державної служби, зазначеного у повістці, та у зворотному напрямку, а також до місця проходження обстеження стану здоров'я та у зворотному напрямку. Витрати на користування таксі не відшкодовуються. Умови, порядок і розмір виплати резервісту компенсації транспортних витрат встановлює Уряд.

Якщо у резервіста, призваного на збори, під час проходження підготовки настала тимчасова непрацездатність і він отримав листок непрацездатності, то на період непрацездатності він звільняється від участі у таких зборах і виплата компенсації, зазначеної в частині десятій цієї статті, призупиняється. Розмір компенсації допомоги по тимчасовій непрацездатності та порядок її виплати визначаються Урядом.

Резервіст не може бути призваний на поточні або перевірочні збори:

- 1) за станом здоров'я;
- 2) якщо резервіст є єдиним годувальником членів сім'ї, які перебувають на його утриманні, або на його утриманні перебуває не менше двох дітей дошкільного віку;

3) якщо резервіст є підозрюваним або обвинуваченим у кримінальному провадженні за умисне вчинення кримінального правопорушення, піддавався покаранню за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину незалежно від погашення або зняття судимості, був засуджений за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину зі звільненням від покарання, або кримінальне провадження, розпочате щодо нього за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, закрито за nereабілітуючими підставами

4) якщо призов резервіста на збори не відповідає інтересам національної безпеки відповідно до висновку Служби військової розвідки та Служби безпеки.

Стаття 67-1 Закону передбачає добровільний запис на службу в резерві Національних Збройних Сил. Так, громадянин Латвії, який відповідає умовам, визначеним у статті 16 цього Закону, і вимогам служби в резерві, може добровільно записатися на службу в резерві Національних Збройних Сил і успішно пройти спеціальний курс військової підготовки. Час і місце проходження підготовки визначає командувач Національних Збройних Сил. Під час проходження військових зборів громадянин Латвії проходить дійсну військову службу, має статус солдата, а час проходження зборів зараховується до його трудового стажу. Порядок організації добровільної військової підготовки, а також матеріально-технічне та фінансове забезпечення і підтримку встановлює Міністр оборони.

Під час проходження військової підготовки громадянину Латвії виплачується компенсація за кожен день військової підготовки з коштів державного бюджету, виділених для Міністерства оборони. Порядок виплати компенсації громадянину Латвії, який добровільно записався на службу в резерві Національних Збройних Сил, та її розмір встановлює Кабінет Міністрів. Частина перша, друга і четверта статті 21 Закону «Про оплату праці посадових осіб і службовців державних органів та органів місцевого самоврядування» застосовуються до громадянина Латвії під час проходження військових зборів.

Відповідно до статті 68 Закону військовослужбовець запасу та резервіст *знімається з військового обліку*:

- 1) у разі досягнення граничного віку перебування в запасі Збройних Сил;
- 2) у разі визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я;
- 3) у разі прийняття на професійну службу;
- 3-1) у разі прийняття на військову службу до Національної гвардії;
- 4) у разі втрати громадянства Латвії;
- 5) у разі смерті.

Стаття 33 Закону «Про службу державної оборони» встановлює, що відносно призовників та резервістів, які без поважних причин не прибули за повісткою до місць комплектування, застосовується попередження або грошовий штраф у розмірі 350 євро.

Кримінальна відповідальність за ухилення від мобілізації регламентується положеннями статей 282¹, 282² Кримінального кодексу Латвії³³. Так, ухилення від

³³ Latvijas Kriminālkodekss. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law>

мобілізації, зокрема й резервістами, караються тимчасовим позбавленням волі (на строк до трьох місяців) або пробаційним наглядом, чи громадськими роботами, або штрафом. Перешкоджання мобілізаційній діяльності та невиконання мобілізаційного припису (стаття 282-2), якщо такими діями завдано значної шкоди, – карається позбавленням волі на строк до одного року або тимчасовим позбавленням волі (до трьох місяців), чи пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом.

Литва. До військовозобов'язаних у Литві застосовуються загальні закони, що регулюють систему оборони та військову службу:

Закон Литовської Республіки від 5 травня 1998 року № VIII-723 «Про організацію системи національної оборони та військової служби (з останніми змінами від 20 грудня 2016 року № XIII-144)³⁴;

Закон Литовської Республіки від 22 жовтня 1996 року № I-1593 «Про військовий обов'язок і військову службу»³⁵.

Відповідно до статті 2 Закону «Про організацію системи національної оборони та військової служби» служба в активному резерві – це непостійна військова служба, яку проходять військовозобов'язані у військових частинах у порядку, встановленому правовими актами, за контрактом військовослужбовця-добровольця або військовослужбовця активного резерву.

Активний резерв Збройних сил Литви складається з військовослужбовців, які пройшли базову військову підготовку в Збройних силах Литви або еквівалентну підготовку відповідно до стандартів знань і навичок, необхідних для солдатів, встановлених командувачем Збройних сил Литви, і які не досягли 60-річного віку. Відібраним призовникам надсилається наказ прибути до регіонального відділення Служби військового призову та набору, де перевіряється відповідність призовників встановленим вимогам, після чого призовники отримують завдання та проходять підготовку у військових частинах для поновлення своїх військових знань та навичок. Навчання триває від 20 до 60 днів протягом десяти років відповідно до затвердженого командувачем Збройних сил Литви плану призову військовозобов'язаних запасу для участі у виконанні військових завдань та навчанні.

Відповідно до статті 21 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» активний резерв Збройних сил Литви складається з військовослужбовців, які пройшли базову військову підготовку в Збройних силах Литви або еквівалентну підготовку відповідно до стандартів знань і навичок, необхідних для військовослужбовців, встановлених командувачем Збройних сил Литви, і які не досягли 60-річного віку. Для військових капеланів запасу – віком до 65 років.

---

³⁴ The Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service. URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?positionInSearchResults=4&searchMod elUUID=ef2c56db-0951-4f04-8836-3b888e119d22>

³⁵ The Law on Military Conscription. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E9CE9C91C255/asr>

Чоловіки віком 18–23 років, які не виконали свій військовий обов'язок, можуть бути призвані на військову службу в обов'язковому порядку (стаття 6 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Випадки звільнення від призову та відстрочки від призову на строкову військову службу передбачені статтями 3 та 15 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу». За наявності обставин, за яких призовник може бути звільнений від призову або відстрочений від призову на строкову військову службу, призовник повинен подати документи, що підтверджують обставини, за яких призовник може бути звільнений від призову або відстрочений від призову на строкову військову службу в індивідуальному порядку. Призовник, призваний для участі у військових зборах військовозобов'язаних запасу або для виконання завдань військової служби, може подати заяву до районного відділу військового комісаріату про відстрочку від призову на строкову військову службу у зв'язку з непропорційно великою шкодою інтересам призовника або державним інтересам, якщо призовник вважає, що така шкода може бути заподіяна, але її можна було б уникнути, якби призовник проходив строкову військову службу в інший час. Заяви призовників про надання відстрочки від призову на строкову військову службу для військовослужбовців запасу розглядаються призовною комісією. Відстрочка від проходження зборів військовозобов'язаних запасу надається на календарний рік із дня надходження заяви до навчального закладу або на менший строк з урахуванням обставин, викладених у заяві.

Перед викликом військовозобов'язаного запасу для участі у виконанні військових завдань і навчанні його стан здоров'я має бути перевірений військово-лікарською комісією, яка визначає придатність призовників до служби в запасі.

Звільнення від призову або відстрочки регулюються статтею 3 та статтею 15 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу».

Так, звільняються від призову на строкову військову службу:

- 1) особи, визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними;
- 2) особи з інвалідністю;
- 3) особи, визнані військово-лікарською експертною комісією непридатними до строкової військової служби за станом здоров'я;
- 4) особи, звільнені у відставку за віком або станом здоров'я;
- 5) особи, які не мають базової військової підготовки і не набули її до досягнення 60-річного віку;
- 6) жінки, за винятком тих, хто вступає на військову службу добровільно та (або) здобув вищу освіту за напрямами підготовки «Медицина», «Сестринська справа» або «Акушерська справа».

Відстрочка від призову на строкову військову службу надається в індивідуальному порядку таким призовникам:

- 1) учням загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, не старшим 21 року;

2) студентам вищих навчальних закладів (університетів) – один раз за період навчання, аспірантам, докторантам;

3) членам Парламенту, Уряду, Європейського Парламенту та муніципальних рад;

4) суддям;

5) прокурорам;

6) співробітникам органів внутрішніх справ;

7) співробітникам Департаменту виконання покарань Міністерства юстиції Литви або підпорядкованих йому установ;

8) співробітникам Департаменту державної безпеки;

9) співробітникам Служби спеціальних розслідувань;

10) підозрюваним та обвинуваченим у кримінальному провадженні або особам, які відбувають покарання, через що не можуть проходити військову службу, або відбули покарання у вигляді позбавлення волі;

11) які виховують неповнолітню дитину самі або перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

12) вагітним жінкам, які подали медичний висновок про вагітність;

13) призначеному в установленому законом порядку одноосібному опікуну недієздатної особи або піклувальнику особи з обмеженою дієздатністю;

13) священнослужителям;

14) у порядку, встановленому Міністром національної оборони, – якщо проходження строкової військової служби завдасть непропорційної шкоди особистим і суспільним інтересам, якої можна було б уникнути, якби призовник проходив військову службу в інший час (наприклад, двоє малолітніх дітей, єдиний працюючий годувальник сім'ї тощо).

Відповідно до статті 24 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» призовник звільняється від обов'язку проходження служби у військовому резерві, якщо:

– особа переводиться на професійну військову службу;

– особа втрачає громадянство Литовської Республіки;

– особа розпочинає службу в Добровольчих силах національної оборони (непостійна військова служба);

– особа за станом здоров'я визнана непридатною до служби в активному резерві;

– особа звільнена від призову на строкову військову службу;

– закінчився строк перебування у військовому резерві;

– виникли обставини, зазначені в пунктах 3–14 (обставини надання відстрочки від призову на строкову військову службу).

Загалом служба у військовому резерві (тривалість служби у військовому резерві) триває 10 років.

Відповідно до частини 1 статті 560 Кодексу про адміністративні правопорушення неприбуття на строкову військову службу або добровільну

(непостійну) військову службу до 48 годин тягне за собою накладення штрафу від двохсот вісімдесяти євро до чотирьохсот п'ятдесяти євро³⁶.

Відповідно до частини 1 статті 560 Кодексу про адміністративні правопорушення невиконання військовозобов'язаними обов'язків, передбачених Законом «Про військовий обов'язок і військову службу», тягне за собою накладення штрафу від шістдесяти євро до дев'яноста євро. Адміністративне правопорушення, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене повторно, – тягне за собою накладення штрафу від дев'яноста до двохсот десяти євро. У Литві кримінальне переслідування ухилянтів здійснюється тільки після покарання в адміністративному порядку. Як правило, суд призначає штраф у розмірі 1 тис. євро, проте може покарати позбавленням волі на строк до трьох років.

Наразі активний кадровий резерв Збройних сил Литви становить 27 000 солдатів. Загальна чисельність діючих Збройних сил становить близько 20 000 осіб:

призовники, які проходять початкову обов'язкову військову службу – близько 3 800 осіб на рік;

члени Добровольчих сил національної оборони (непостійна військова служба) – близько 5 000 осіб;

військовослужбовці професійної військової служби – близько 11 500 осіб.

Естонія. В Естонії питання проходження військової служби регулюється «Законом про військову службу» (Military Service Act, MSA)³⁷.

Резервіст – це особа у віці 18–60 років, яка не є призовником і не проходить альтернативну або військову службу.

Служба в резерві – це виконання резервістом обов'язку з оборони держави під час проходження зборів резервістів і додаткових зборів резервістів. Особа, яка перебуває на службі в резерві, є резервістом. На резервному обліку також перебувають усі військовозобов'язані чоловіки у віці до 60 років, які по різних причинах не проходили строкову військову службу або не були зараховані до військових підрозділів Сил оборони.

Резервіст може бути призваний на навчальні збори резервістів з урахуванням основної категорії його військового звання:

- 1) особа офіцерського складу – загалом на строк до 12 місяців;
- 2) сержантський склад – загалом на строк до дев'яти місяців;
- 3) солдат – загалом на строк до шести місяців.

Особа, яка перебуває в запасі, може бути запрошена на додаткові навчальні збори резервістів у будь-який час.

Збори резервістів – це військове навчання, організоване Силами оборони, під час якого:

- 1) перевіряються та доповнюються набуті знання й навички;
- 2) відпрацьовується взаємодія між підрозділами;

³⁶ The Code of Administrative Offences. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/asr>

³⁷ Military Service Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092023003/consolide>

3) відпрацьовуються дії підрозділів при підвищенні бойової готовності.

Додаткові навчальні збори резервістів – це організована Силами оборони перевірка мобілізаційної готовності, під час якої резервіст може пройти військову підготовку.

Призов резервіста на службу в резерві організовує командувач Сил оборони або уповноважений командувачем Сил оборони командир.

Особа, яка перебуває в запасі, не призивається на службу в резерві, якщо вона:

1) не відповідає або тимчасово не відповідає вимогам до стану здоров'я військовозобов'язаного, який підлягає обов'язковому призову на службу в Силах оборони

2) обійняла або була призначена на посаду, пов'язану з виконанням обов'язків оборони держави;

3) пройшла строкову альтернативну службу;

4) є ув'язненою або особою, яка перебуває під вартою відповідно до Закону про ув'язнення;

5) засуджена до реального позбавлення волі на строк більше одного року на підставі судового рішення, яке набрало законної сили;

6) не закінчила щонайменше другий ступінь основної школи відповідно до Закону про основну школу та гімназію.

Резервіст зобов'язаний з'явитися для проходження служби в резерві у час і місце, зазначені в повідомленні про проходження зборів або додаткових зборів резервістів.

Якщо запрошений на додаткові навчальні збори резервіст був затриманий або перебуває під вартою, він зобов'язаний з'явитися в Сили оборони на додаткові навчальні збори резервістів відразу після звільнення з-під варти.

Особа, яка перебуває в запасі, зобов'язана:

1) повідомляти Агентству оборонних ресурсів у письмовій формі свої контактні дані та їх зміну;

2) повідомити Агентство оборонних ресурсів у письмовій формі про своє тяжке захворювання та інші обставини, які можуть суттєво вплинути на відповідність стану здоров'я вимогам до стану здоров'я військовозобов'язаного, а також подати документи, що відображають стан її здоров'я, до Агентства оборонних ресурсів;

3) на вимогу Агентства оборонних ресурсів подавати відомості й докази, необхідні для прийняття щодо нього адміністративного акта або для виконання акта;

4) з'явитися до Агентства оборонних ресурсів або у визначене ним місце для виконання необхідних дій;

5) брати участь у призначений Агентством оборонних ресурсів час і в призначеному ним місці в медичному огляді або обстеженні для оцінки стану здоров'я та подавати на вимогу Агентства оборонних ресурсів документи, що засвідчують стан здоров'я.

Якщо резервіст не виконує обов'язок з'явитися на навчальні збори у визначений Силами оборони строк, останні попереджають, що дія прав і повноважень особи, зазначених у пункті 5 цього розділу, може бути призупинена і в їх наданні може бути відмовлено.

Попередження застосовується з моменту зарахування на службу. Якщо особа, яка перебуває в запасі, не виконує зазначений у попередженні обов'язок з'явитися на навчальні збори резервістів у визначений Силами оборони термін, Сили оборони можуть звернутися до адміністративного суду з клопотанням про надання дозволу на призупинення таких прав і повноважень особи та про відмову в їх наданні:

- 1) права полювання;
- 2) посвідчення водія транспортного засобу;
- 3) посвідчення рибалки;
- 4) дозвіл на зброю та дозвіл на її придбання;
- 5) права керування прогулянковими суднами та особистими плавзасобами.

У заяві до адміністративного суду повинно бути зазначено:

- 1) обґрунтування, чому Сили оборони вважають за необхідне призупинити дію права чи дозволу або відмовити в їх наданні;
- 2) докази невиконання обов'язку, зазначеного в пункті 1 цього розділу;
- 3) інформацію про вручення попередження, зазначеного в пункті 1 цього розділу;
- 4) іншу необхідну інформацію.

Рішення про надання дозволу приймається на підставі положень Кодексу адміністративного судочинства. Сили оборони та особа, щодо якої подається клопотання про надання дозволу, є учасниками провадження щодо вирішення питання про надання дозволу. Адміністративний суд надсилає ухвалу учасникам провадження та відповідному адміністративному органу, до компетенції якого належить призупинення прав і повноважень, зазначених у дозволі, та відмова в їх наданні.

Відповідність стану здоров'я особи, яка перебуває в запасі, вимогам до стану здоров'я військовозобов'язаної особи, яка підлягає обов'язковій службі в Силах оборони, оцінюється в порядку, встановленому на підставі абзацу 11 § 261 Закону про військову службу. Особі запасу, стан здоров'я якої неможливо оцінити на підставі даних інформаційної системи охорони здоров'я або документів, що відображають стан здоров'я, Агентство оборонних ресурсів повідомляє про час і місце проведення медичного огляду і, в разі необхідності, аналізів для визначення стану здоров'я.

Резервіст може брати участь у навчальних зборах резервістів з урахуванням основної категорії його військового звання:

- 1) офіцер – до 30 діб;
- 2) сержантський склад – до 21 дня;
- 3) солдат – до 14 діб.

Резервіст може брати участь у додаткових зборах резервістів до 60 днів поспіль.

Час проведення зборів резервістів і граничну кількість резервістів, які беруть у них участь, встановлює командувач Сил оборони. Час проведення зборів резервістів і граничну кількість резервістів, які беруть у них участь, Сили оборони публікують на своїй вебсторінці в Інтернеті щонайменше за 150 днів до початку зборів резервістів. Час початку, максимальну тривалість додаткових зборів резервістів і граничну кількість резервістів, які беруть у них участь, встановлює своїм розпорядженням Уряд Республіки.

При прибутті на збори резервіст зобов'язаний мати при собі речі й документи, зазначені в повістці про виклик на навчальні або додаткові навчальні збори резервістів. Під час проходження служби в резерві резервісту забороняється мати при собі предмети, заборонені для військовозобов'язаних. Під час проходження служби в резерві резервісту забороняється поширювати свої політичні погляди.

Особа, яка перебуває в запасі, звільняється від обов'язку проходження зборів резервістів командувачем Сил оборони або уповноваженим командувачем Сил оборони командиром у разі, якщо:

1) особа не відповідає або тимчасово не відповідає вимогам щодо стану здоров'я, встановленим для військовозобов'язаних, які підлягають обов'язковій службі в Силах оборони;

2) особа зареєстрована кандидатом на виборах до Рийгікогу, Європейського Парламенту, Президента Республіки або ради місцевого самоврядування;

3) це передбачено міжнародним договором;

4) до особи застосовано заборону на виїзд з місця проживання або взяття під варту як запобіжний захід;

5) набрав законної сили обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до реального позбавлення волі;

6) особа обіймає посаду, пов'язану з виконанням обов'язків у сфері національної оборони, зазначених в абзаці 1 § 46 Закону про національну оборону;

7) особа перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, у відпустці по догляду за батьками, у відпустці по догляду за усиновлювачем.

Командувач Сил оборони або уповноважений ним командир може звільнити від обов'язку проходження служби в резерві в період з 1 квітня до 1 жовтня фізичну особу, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції, перерахованої в Додатку I Договору про функціонування Європейського Союзу, за винятком рибної продукції, у разі, якщо:

1) у особи є фактична потреба брати участь у сільськогосподарських роботах в Естонії під час проходження служби в резерві; та

2) участь у резервній службі може спричинити ризик для продовження сільськогосподарського виробництва особи.

Особа, яка перебуває в запасі, може бути звільнена від обов'язку брати участь у зборах резервістів командувачем Сил оборони або уповноваженим командувачем Сил оборони командиром:

1) у зв'язку із серйозними несподіваними сімейними або економічними проблемами резервіста;

2) якщо резервіст зобов'язаний брати участь у навчанні під час проходження зборів у зв'язку із здобуттям вищої або середньої освіти;

3) якщо резервіст не може брати участь у підготовці резервістів із релігійних або етичних міркувань;

4) якщо особа обіймає посаду або виконує роботу, яка відповідно до постанови Уряду Республіки, прийнятої на підставі абзацу 3 § 46 Закону про національну оборону, є посадою або роботою з обов'язком виконання робіт у сфері національної оборони, і перебування особи на службі в резерві може суттєво вплинути на виконання роботодавцем завдання у сфері національної оборони або забезпечення безперервності життєво важливої послуги;

5) у зв'язку з виконанням обов'язків Сил оборони (відповідно до § 3 Закону про організацію сил оборони).

Особа, яка перебуває в запасі, звільняється від обов'язку проходити додаткові навчальні збори з резервістами Командувачем Сил оборони або уповноваженим Командувачем Сил оборони командиром, якщо вона перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, у відпустці по догляду за батьками, у відпустці по догляду за усиновлювачем.

Служба в резерві закінчується:

1) у зв'язку із закінченням строку служби в резерві;

2) у зв'язку зі звільненням резервіста зі служби в резерві;

3) у разі смерті резервіста;

4) у разі визнання резервіста безвісно відсутнім;

5) у разі оголошення стану війни, коли резервіст зобов'язаний вступити на дійсну службу.

Резервіст звільняється зі служби в резерві Командувачем Сил оборони або уповноваженим ним командиром у разі:

1) неможливості резервіста брати участь у зборах резервістів за висновком лікаря, призначеного Командувачем Сил оборони або командиром, уповноваженим Командувачем Сил оборони;

2) застосування до резервіста як запобіжного заходу підписки про невиїзд або взяття під варту;

3) набрання законної сили вироком суду, яким резервіста засуджено до реального позбавлення волі;

4) особа вступає на посаду, яка передбачає виконання робіт, пов'язаних з обороною країни.

Командувач Сил оборони або уповноважений ним командир може звільнити резервіста від проходження зборів у зв'язку із серйозними непередбачуваними

сімейними або економічними обставинами, що виникли у резервіста. Під час підвищеної бойової готовності та мобілізації командувач Сил оборони або уповноважений ним командир може звільнити резервіста зі зборів резервістів із причини, що впливає з обов'язків Сил оборони. Резервіст, який бажає бути звільненим від проходження зборів у зв'язку з серйозними непередбачуваними сімейними або економічними обставинами, подає заяву та документ, що підтверджує відповідний факт.

Стаття 224 Закону про військову службу також передбачає покарання за невиконання обов'язку з'явитися на службу в резерві. Так, невиконання обов'язку явки на службу в резерві як особи, що перебуває в запасі, карається штрафом у розмірі до 300 штрафних одиниць або арештом. Одна штрафна одиниця становить 4 євро. Арешт може бути накладений на строк від 1 до 30 діб.

Структура швидкого реагування Сил оборони в майбутньому налічуватиме понад 21 000 осіб, у тому числі 3600 діючих військовослужбовців замість нинішніх 3100. Всі резервісти, підготовлені Силами оборони Естонії під час строкової служби, включені до резерву базової готовності та поповнення, який налічує 60 000 осіб. До 2024 року резерв основної готовності і поповнення збільшиться до 90 000 осіб. Склад Сил оборони воєнного часу складається з понад 43 000 посад, з яких 4200 укомплектовані діючими військовослужбовцями Сил оборони і Кайтселийту, що перебувають у постійній готовності, а 38 800 – резервістами і союзниками по обороні, які взяли на себе обов'язок служити в Силах оборони. Для посилення оперативної структури також сформовано додатковий резерв із 4 000 осіб. Крім того, в Естонії є майже 40 000 резервістів, які пройшли військову підготовку, але з різних причин не були призначені на конкретну посаду воєнного часу. Загалом до мобілізаційного реєстру внесено майже 230 000 військовозобов'язаних, тобто майже 20 % населення Естонії³⁸.

Фінляндія. Збройні сили Фінляндії комплектуються на основі Закону «Про військовий обов'язок і військову службу»³⁹. Окрім того, чинним є Закон «Про добровільну військову службу жінок»⁴⁰.

Відповідно до статей 2.1–2.3 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» кожен громадянин Фінляндії чоловічої статі зобов'язаний проходити військову службу з початку року, в якому йому виповнюється 18 років, до кінця року, в якому йому виповнюється 60 років, якщо в цьому законі не передбачено інше. Рядові перебувають у запасі до 50 років, а офіцери – до 60 років. Проходження військової служби включає в себе службу за призовом, участь у підготовці резервістів, проходження додаткових зборів та служби під час мобілізації, а також участь у перевірках на придатність до військової служби.

³⁸ ECPRD. Запит Албанії № 5581. Відповідь Естонії (станом на 05.10.2023). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/868624>

³⁹ Asevelvollisuuslaki. 28.12.2007/1438. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071438>

⁴⁰ Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta. 13.4.2022/285. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2022/20220285>

Призовний вік – від 18 до 30 років, термін дійсної служби – 6, 9 та 12 місяців залежно від військового фаху. Жінки проходять військову службу за бажанням. У Фінляндії Агентством цифрової інформації та населення DVV ведеться електронний реєстр військовозобов'язаних.

Залежно від підготовки, військова служба триває 165, 255 або 347 днів. Призовники, підготовлені до виконання обов'язків рядового складу, служать 165 днів; призовники, підготовлені до виконання обов'язків рядового складу, що вимагають спеціальних навичок, і ті, що проходять невійськову службу, – 255 днів. Призовники, які готуються на посади офіцерського, сержантського та старшинського складу або для виконання найбільш складних спеціальних обов'язків рядового складу, служать 347 днів. Після 45 днів служби жінки звільняються в запас за тими ж принципами, що й чоловіки⁴¹.

Якщо поважна причина (наприклад, віросповідання) не дозволяє проходити службу у звичайному порядку, то юнаки йдуть на цивільну (альтернативну) службу, яка зазвичай проходить у лікарнях, будинках престарілих, у різних соціальних службах, де вони працюють повний робочий день. Терміни такої служби збільшуються і складають близько 400 діб. Звільнення від військової служби за етичними переконаннями передбачено Законом «Про державну службу»⁴², який передбачає обов'язок державної служби на основі обов'язку національної оборони.

Військовозобов'язані перебувають на дійсній військовій службі, у резерві або в допоміжному резерві. Військовозобов'язані належать до допоміжного резерву, якщо: 1) не пройшли військову службу; 2) більше не перебувають у запасі, або 3) звільнені від служби в мирний час.

Згідно зі статтею 33 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» наказ про підготовку резервістів може бути скасованим, якщо:

- 1) особа до початку зборів отримала травму або захворіла так, що вона не в змозі пройти заплановану для неї службу на зборах резервістів;
- 2) з'ясувалося, що призовник може становити небезпеку для себе або для інших призовників;
- 3) особа постійно проживає за кордоном.

Військовозобов'язаний може бути звільнений від проходження служби у резерві за його заявою, якщо: 1) звільнення є надзвичайно важливим через сімейні або економічні обставини або з причин, пов'язаних із професійною чи підприємницькою діяльністю; 2) особа є студентом; 3) участь у зборах резервістів створить серйозні незручності або завдасть шкоди діяльності роботодавця; 4) особа має іншу особливу особисту причину.

Загальна тривалість зборів становить:

- 40 днів для рядового складу;
- 75 днів для осіб, які проходять підготовку для виконання обов'язків, що потребують спеціальних та професійних навичок,

⁴¹ ECPRD. Запит Угорщини № 4667. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/604991>

⁴² Siviilipalveluslaki. 28.12.2007/1446. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20071446>

– 100 днів для сержантів, старшин, прапорщиків і офіцерів.

У Фінляндії чинним є Закон «Про добровільну оборону країни»⁴³, який регулює питання добровільної національної оборони, організованої під наглядом і керівництвом влади.

Важливим компонентом системи оборони Фінляндії є Територіальні війська збройних сил, які включають війська місцевої оборони і частини підтримки. Формування місцевої оборони призначені для ведення бойових дій у межах своєї зони відповідальності з метою забезпечення розгортання регулярних частин і підрозділів. На них покладається охорона великих транспортних вузлів, аеродромів, портів, важливих військових, державних і промислових об'єктів, а також боротьба з повітряними і морськими десантами в тилкових районах. Війська місцевої оборони зводяться в батальйони, роти і дивізіони. У разі просування противника вглиб країни із цих підрозділів планується створювати партизанські загони, основними завданнями яких буде порушення комунікацій противника, систем управління військами та постачання, ведення розвідки тощо.

При спільних діях із військами загального призначення підрозділи місцевої оборони передаються до їх складу. Війська місцевої оборони укомплектовуються військовозобов'язаними старших вікових груп (від 35 років). Вони мають високий ступінь мобілізаційної готовності та добре підготовлені для дій у конкретному районі. Час мобілізування військ місцевої оборони становить 1–2 доби. Їх чисельність по мобілізації встановлена на рівні не менше 100 тис. осіб. Задачі щодо розгортання військ територіальної оборони покладено на 12 регіональних відділів у справах резерву (аналогі військкоматів), на які в мирний час покладені завдання із забезпечення мобілізаційної готовності держави.

Випадки ухилення від служби в армії вкрай рідкісні для фінського суспільства. Таке ухилення безпосередньо впливає на кар'єру як політика, так і вченого. Великий відсоток керівників потужних підприємств мають статус резервіста. Строкова служба добре стимулюється пільгами при вступі до вузу, грошовим утриманням, відпустками тощо. Після проходження строкової служби всі військовослужбовці переходять у резерв. У разі оголошення мобілізації, резервіст має взяти із собою тільки документи і смартфон, все інше він отримає в армії. Підтриманню належного рівня мобілізаційних ресурсів приділяється постійна і значна увага. Всі категорії резервістів регулярно проходять відповідну перепідготовку, при цьому один раз на 5 років беруть участь у навчаннях у складі повного штату військової частини. Резерв Сил оборони Фінляндії налічує приблизно 870 000 фінських громадян. Чисельність Збройних сил Фінляндії у воєнний час становить 280 000 солдатів, і ця чисельність поповнюється за рахунок інших резервістів у разі потреби⁴⁴.

⁴³ Laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta. 11.5.2007/556. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070556>

⁴⁴ ECPRD. Запит Албанії № 5581. Відповідь Фінляндії (станом на 05.10.2023). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/868624>

Згідно з фінською доктриною загальної оборони всі громадяни країни повинні допомагати збройним силам.

Водночас главою 13 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено відповідальність призовника. Якщо він відмовляється від призову, то несе кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк до одного року. У випадку надання неправдивої інформації про себе або навмисного завдання собі шкоди з метою ухилитися від призову особа несе відповідальність до двох років позбавлення волі. Якщо особа укладає угоду з прокурором, вона може пройти альтернативну військову службу і перейти в резерв. У всіх інших випадках (неявка на збори та навчання, непокора, невчасне внесення відомостей (оновлення інформації) в електронний реєстр тощо) накладається штраф і може бути застосовано позбавлення волі на строк до трьох місяців. Навіть при відбутті покарання і непризові на службу в мирний час особа підлягає мобілізації у воєнний час.

Болгарія. У цій країні окрім загального законодавчого акта про оборону і Збройні сили Республіки Болгарія⁴⁵ діє Закон «Про резерв Збройних сил Республіки Болгарія»⁴⁶, який регулює підготовку громадян до захисту вітчизни та суспільні відносини, пов'язані з керівництвом, складом, підготовкою, використанням, звітністю та службою в резерві Збройних сил Республіки Болгарія.

Болгарська армія є професійною, а обов'язкова військова служба скасована у 2008 році. Військова служба є державною службою зі спеціальним призначенням для підготовки та здійснення збройного захисту країни. Громадяни, призвані на військову службу, є військовослужбовцями (стаття 133 Закону «Про оборону і Збройні сили Республіки Болгарія»). Збройні сили країни мають військовий резерв і військовий запас, які комплектуються на добровільній та обов'язковій основі.

Добровільний принцип застосовується до громадян Болгарії, які виявили бажання служити в резерві протягом певного періоду часу і підписали контракт на службу в добровільному резерві. Обов'язковий принцип застосовується до громадян Болгарії, які мають військову або іншу спеціальну підготовку, але не уклали контракт на службу в добровільному резерві і мають статус резервістів.

Зарахування до військового резерву є добровільним, а після зарахування людина проходить військову підготовку. Такі громадяни Болгарії отримують заробітну плату і не мають права відмовитися від виклику на військові збори або місії. Коли їх призивають, вони отримують зарплату як професійні військовослужбовці за цей період.

Для вступу на службу в добровільному резерві та проходження служби у резерві необхідно досягти 18-річного віку.

Граничний вік перебування в добровільному резерві становить:

---

⁴⁵ Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България. 12.05.2009. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135631954>

⁴⁶ Закон за резерва на въоръжените сили на Република България. 09.03.2012. URL: https://www.mod.bg/bg/doc/zakoni/20211011_ZRVS RB.pdf

- для солдатів (матросів) – 55 років;
- для сержантів (старшин), кандидатів на офіцерські посади, молодших офіцерів і старшин – 60 років.

Граничний вік перебування в запасі (мобілізаційному резерві) становить:

- для солдатів (матросів) – 55 років;
- для сержантів (старшин), кандидатів на офіцерські посади та молодших офіцерів – 60 років;
- для вищого офіцерського складу – 62 роки.

Граничний вік перебування в мобілізаційному резерві для осіб, які не мають військової підготовки, становить 55 років.

Резервісти тимчасово звільняються зі служби у разі:

- відбування покарання у виді позбавлення волі, обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою або домашнього арешту – на час відбування покарання або на час дії обраного запобіжного заходу;
- відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами або усиновленням, а також відпустки для виховання дитини;
- виїзду за межі країни на строк понад 6 місяців;
- відстрочки в певному порядку.

Резервісти з добровільного резерву проходять службу відповідно до укладеного контракту.

Від призову в запас можуть звільнити з таких причин:

- визнання непридатності до військової служби;
- прийняття на військову службу або службу в інших структурах системи національної безпеки Республіки Болгарія;
- вихід або позбавлення болгарського громадянства.

Відповідно до Програми розвитку обороноздатності Збройних сил Республіки Болгарія до 2032 року для виконання покладених на них місій і завдань Збройні сили будуть утримувати загальну чисельність не менше 43 000 осіб, у тому числі 3 000 осіб у добровільному резерві⁴⁷.

Центральний військовий округ та його структурні підрозділи по всій країні оновлюють базу даних військовозобов'язаних та резервістів, які перебувають на військовому обліку. Для цього розсилається повістка. Після її отримання громадяни повинні з'явитися до відповідної військової частини й надати необхідні актуальні дані про зріст, вагу та розміри одягу і взуття. Цей захід є плановим і проводиться двічі на рік.

Відповідно до статті 95 Закону «Про резерв Збройних сил Республіки Болгарія» резервіст, який не виконує обов'язок, покладений на нього цим законом, карається штрафом у розмірі від 270 до 1 000 левів (від 138 до 511 EUR).

---

⁴⁷ ECPDR. Запит Албанії № 5581. Відповідь Болгарії (станом на 05.10.2023). URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/868624>

Ухилення від призову по мобілізації тягне кримінальну відповідальність. Розділом XII Кримінального кодексу Республіки Болгарія⁴⁸ «Злочини проти обороноздатності республіки» передбачено таке:

«(1) Той, хто при мобілізації ухилиться від військової служби, – карається позбавленням волі на строк від одного року до п’яти років;

(2) Діяння, передбачене абзацом першим, вчинене з наміром взагалі ухилитися від виконання обов’язків несення військової служби, – карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років;

(3) Діяння, передбачене абзацом другим, вчинене у воєнний час, – карається позбавленням волі на строк від п’яти до двадцяти років або довічним ув’язненням без заміни» (стаття 364);

«(1) Той, хто не виконує розпоряджень, пов’язаних із підготовкою і проведенням мобілізації, або перешкоджає її нормальному проведенню, – карається позбавленням волі на строк від одного року до восьми років, а в особливо тяжких випадках – позбавленням волі на строк від п’яти до п’ятнадцяти років.

(2) Діяння, передбачене попереднім абзацом, вчинене з необережності, карається виправними роботами або штрафом до трьохсот левів» (стаття 367).

Хорватія. Хорватські збройні сили пройшли шлях від створення масової армії в умовах повномасштабної війни до формування невеликої контрактної армії держави-члена НАТО, оптимізованої для участі в миротворчих операціях. Така трансформація визначальним чином вплинула на чисельність регулярної армії мирного часу та її можливості щодо мобілізаційного розгортання.

Водночас, як і в інших країнах, Конституція Республіки Хорватія⁴⁹ передбачає, що військова служба та оборона Республіки Хорватія є обов’язком кожного дієздатного громадянина. Загальна кількість військовослужбовців дійсної служби (професійної армії) налічує 20 000. Чисельність резерву – 12 000, з яких 6 000 перебувають у повній бойовій готовності.

Закон про оборону⁵⁰ передбачає, що військова служба є обов’язком навчання, підготовки та участі в обороні в організованому порядку для всіх працездатних громадян Республіки (стаття 19). Військова служба складається з призову, строкової служби та служби в резерві Збройних Сил (частина перша статті 21). Жінки-призовники не підлягають призову на строкову військову службу. Призовники чоловічої статі підлягають призову на строкову військову службу та проходженню військової або цивільної служби, коли діє військовий обов’язок. Якщо військовий обов’язок не діє, призовники чоловічої статі підлягають постановці на військовий облік і проходженню служби в резерві Збройних Сил. Резерв Збройних Сил поділяється на контрактний та мобілізаційний резерви, а мобілізаційний резерв на призначений та непризначений. Призначений резерв означає, що призовник пройшов строкову військову службу або перебував на

⁴⁸ НАКАЗАТЕЛЕН КОДЕКС. URL: <https://justice.government.bg/home/normdoc/1589654529>

⁴⁹ Ustav Republike Hrvatske. 21.12.1990. URL: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

⁵⁰ Zakon o obrani. 22.03.2019. URL: https://www.zakon.hr/z/334/Zakon-o-obrani#google_vignette

добровільних військових зборах чи на дійсній військовій службі і йому присвоєно військово-облікову спеціальність; непризначений резерв – що призовник старше 27 років перебуває на військовому обліку і йому не присвоєно військово-облікову спеціальність. Особи, що перебувають у призначеному резерві, можуть призватися до Збройних Сил на навчальні та перевірочні збори загальною тривалістю не більше 30 діб протягом одного календарного року.

Військова служба починається в календарному році, в якому громадянину Республіки Хорватія виповнюється 18 років.

Військовий обов'язок громадянина Республіки Хорватія закінчується:

- у кінці календарного року, в якому йому виповнюється 55 років (чоловік) або 50 років (жінка);
- якщо він визнаний непридатним до військової служби;
- на підставі виходу з хорватського громадянства.

Як виняток, військова служба закінчується: для вищого офіцерського складу – в останній день календарного року, в якому вони досягли 60-річного віку; для генералів / адміралів – в останній день календарного року, в якому їм виповнюється 65 років.

Служба в армії за контрактом регулюється Законом «Про службу в Збройних силах Республіки Хорватія»⁵¹. Граничний вік таких осіб – 52 роки для чоловіків і 47 – для жінок.

Резервіст може за особистою заявою відкласти військові збори або навчання: за сімейними обставинами, у разі хвороби, якщо одночасно призиваються двоє або більше членів його сім'ї, у зв'язку зі складанням іспиту, у зв'язку зі смертю або тяжкою хворобою в сім'ї, у зв'язку зі стихійними лихами та іншими нещасними випадками, у зв'язку з використанням відпустки по вагітності та пологах, а також у зв'язку з укладенням шлюбу.

У стані війни та стані безпосередньої загрози резервісти призиваються до Збройних Сил за мобілізацією.

Резервіст, який виїхав за кордон на термін понад 90 днів і повідомив про свій від'їзд компетентний регіональний департамент з питань оборони, не призивається до виконання військового обов'язку до повернення в Республіку Хорватія.

Права та обов'язки за контрактом призупиняються під час:

- тимчасової непрацездатності понад 30 днів;
- перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або у відпустці по догляду за дитиною;
- приватного перебування за кордоном понад 30 днів;
- притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення ряду кримінальних правопорушень (проти: людства та людської гідності; життя та здоров'я; особистої свободи; сексуальної свободи; загальної безпеки; власності; правосуддя; громадського порядку тощо).

⁵¹ Zakon o službi u Oružanim snagama Republike Hrvatske. 17.06.2013. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_73_1453.html

Міністерство оборони розриває контракт в односторонньому порядку, якщо військовослужбовець, який перебуває в резерві за контрактом, визнаний непридатним за станом здоров'я або якщо відпала потреба у службі.

Згідно зі статтею 365 Кримінального кодексу Республіки Хорватія⁵²:

«(1) Особа, яка для того, щоб ухилитися від військової служби або отримати призначення на більш легку службу, заподіє собі каліцтво або іншим чином тимчасово виведе себе з ладу для несення військової служби, або дозволить іншому тимчасово вивести себе з ладу, або той, хто з тією самою метою виведе з ладу іншого, карається позбавленням волі на строк до трьох років.

(2) Покаранню, передбаченому частиною 1 цієї статті, підлягає особа, яка симулює хворобу, або використовує фальшивий документ для себе чи для іншої особи, або іншим чином діє обманним шляхом.

(3) Особа, яка під час війни або у випадку безпосередньої загрози незалежності та єдності Республіки Хорватія вчиняє злочин, передбачений частиною 1 цієї статті, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років».

Особа, яка зловживаючи своїм службовим становищем або владою надає можливість військовослужбовцю або військовозобов'язаному звільнитися від виконання обов'язків або отримати призначення на більш легку службу під час війни чи неминучої небезпеки для незалежності та єдності Республіки Хорватія, карається позбавленням волі на строк від одного до восьми років (стаття 369 Кримінального кодексу).

Висновки.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що правове регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому в проаналізованих державах-членах НАТО є важливою складовою державної мобілізаційної політики. Кожна країна на власний розсуд визначає порядок, умови та специфічні особливості комплектування й подальшого використання мобілізаційного резерву. Так, наприклад, у переважній більшості країн НАТО законодавчо встановлено граничний вік перебування в резерві, що складає 52 роки для чоловіків.

Дослідження засвідчило, що найбільш ефективними резервістами є добровольці з більш високою мотивацією, ніж середньостатистичні громадяни. Однак навіть їх мотивація має тією чи іншою мірою матеріальну складову. Більше того, там, де матеріальна складова є недостатньою, починаються проблеми з набором необхідної чисельності резерву. Але навіть там де резервісти добре забезпечені за рахунок держави і отримують за свою службу достатню грошову компенсацію та соціальний пакет, добровільний резерв все одно виявляється відносно невеликим.

Таким чином, при потребі в численному резерві для протистояння потужному супротивнику недоцільно розраховувати лише на добровольців. Резерв необхідної чисельності в таких умовах формується за рахунок як колишніх

⁵² Kazneni zakon. 01.01.2013. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

військовослужбовців регулярних сил незалежно від типу комплектування, так і обов'язкової військової повинності для громадян, що не служили. Важливою перевагою солдата-резервіста для держави є «дешевизна його утримання» порівняно із солдатом регулярної армії, утримання якого, особливо при контрактному способі комплектування, обходиться недешево. Тому навіть досить заможні держави на зразок США та Великобританії не нехтують організацією мобілізаційного резерву не тільки з колишніх військовослужбовців, але й із залученням громадян, які раніше не служили. Особливу частину резерву складають формування територіальної оборони, на які більшість держав покладає охоронні завдання в районах фактичного проживання резервістів.

На фоні російської військової загрози у глобальних вимірах та світових масштабах динамічно формуються нові виклики, які, своєю чергою, вимагають посиленої уваги на теренах НАТО до питань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності резервістів.

Вивчення та опанування кращих практик зарубіжного досвіду та особливостей правового регулювання здійснення комплектування мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО, поступового впровадження та адаптації регламентованих стандартів Альянсу в цій площині для України мають суттєве та принципове значення. У контексті необхідності удосконалення процедур проведення заходів мобілізації, уточнення питань військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів проаналізовані правові засади деяких держав НАТО можуть бути враховані під час підготовки фінальної версії законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (реєстр. № 10449 від 30.01.2024). Заслуговують на увагу встановлені законодавством кожної держави-члена НАТО питання адміністративних стягнень, кримінального переслідування й покарання осіб, які навмисно ухиляються від проходження служби у військовому резерві, особливості проведення мобілізаційної підготовки резервістів тощо.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

*Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.

**Узагальнення щодо особливостей мобілізаційного резерву та служби в ньому
в законодавстві деяких держав-членів НАТО**

№ з/п	Країна	Форма комплектування мобілізаційного резерву	Гранічний вік перебування в резерві чоловіків	Співвідношення чисельності резерву до загальної кількості населення країни (для мирного часу)	Відповідальність за ухилення від проходження служби в мобілізаційному резерві
1.	США	Добровільна контрактна	42 роки	56 млн / 335 млн (15 % населення)	кримінальна
2.	Великобританія	Добровільна контрактна	52 роки	37 тис. / 70 млн (0.5 % населення)	кримінальна
3.	Туреччина	Обов'язкова (за призовом)	45 років	8.5 млн / 85 млн (10 % населення)	кримінальна
4.	Латвія	Добровільна контрактна	60 років	6 тис. / 2 млн (0.3 % населення)	адміністративна / кримінальна
5.	Литва	Добровільна контрактна	60 років	27 тис. / 3 млн (0.9 % населення)	адміністративна / кримінальна
6.	Естонія	Добровільна контрактна	60 років	230 тис. / 1.5 млн (16 % населення)	адміністративна / кримінальна
7.	Фінляндія	Добровільна контрактна	60 років	870 тис. / 5.5 млн (16 % населення)	адміністративна / кримінальна
8.	Болгарія	Добровільна контрактна	55 років	300 тис. / 7 млн (4 % населення)	адміністративна / кримінальна
9.	Хорватія	Добровільна контрактна	52 роки	12 тис. / 4 млн (0.3 % населення)	кримінальна